

*Мулярчук В. М., магістрант спеціальності
«Соціальна педагогіка» НУБіП України (м. Київ)
Романюк І. М., кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри соціальної педагогіки та
інформаційних технологій в освіті НУБіП України (м. Київ)*

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ІЗ ОСОБАМИ, ЯКІ ПОВЕРНУЛИСЬ ІЗ МІСЦЬ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

У статті розкрито сутність роботи із особами, які повернулись із місць позбавлення волі. Висвітлено ключові аспекти організації соціально-педагогічної роботи безпосередньо з такою категорією, їх батьками та соціальним оточенням. Охарактеризовано зміст процесу реабілітації осіб, які повернулись із місць позбавлення волі.

Ключові слова: особи, які повернулись із місць позбавлення волі, соціально-педагогічна робота, соціальна реабілітація, соціальний супровід.

В статтю раскрыта сущность работы с лицами, которые вернулись из мест лишения свободы. Отражены ключевые аспекты организации социально-педагогической работы непосредственно с такой категорией, их родителями и социальным окружением. Охарактеризовано содержание процесса реабилитации лиц, которые вернулись из мест лишения свободы.

Ключевые слова: лица, которые вернулись из мест лишения свободы, социально-педагогическая работа, социальная реабилитация, социальное сопровождение.

Постановка проблеми у загальному вигляді. На сьогоднішній день на теренах України значно збільшується кількість злочинних дій, а пенітенціарні установи, на жаль, не завжди здатні самостійно здійснити реабілітацію осіб, які до них потрапили. Саме тому питання про соціальну роботу з особами, що звільняються від відбування покарання на сьогоднішній день є досить актуальним. Адже, якщо людина не виправиться і не адаптується до нормального життя, то це приведе до нових девіантних наслідків і, найчастіше, до повторного здійснення злочинів.

Організація соціальної роботи із даною категорією громадян, а так же і їхніми сім'ями та оточенням, повинна враховувати безліч факторів. Фахівцям із соціальної роботи доводиться приймати особу фактично із іншого соціального середовища. Хоча із нею починає працювати і ряд інших державних структур, але найбільша відповідальність лягає на саму особу та на фахівця із соціальної роботи, як координатора роботи усіх, хто може надавати допомогу клієнтам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проаналізувавши літературу на тему соціальної роботи із особами, які повертаються із місць позбавлення волі, можна сказати, що частина аспектів адаптації у суспільство колишніх ув'язнених розкриваються у кримінально-виконавчому кодексі (а точніше, у науково-практичних коментарях Степанюк А.Х. та Яковець І.С. до нього) [3].

Сучасний стан соціальної роботи із особами, які повернулись із місць позбавлення волі розкрито у посібниках Холостової Е.І., роботах Авельцевої В.О. Бандурка А.М., Денисової Г.А., Трубникова В.М., Тихої Е.В. Вони розглядають проблеми, із якими стикаються колишні ув'язнені при адаптації до соціуму та способи того, як можна їх вирішити, або сприяти їх вирішенню.

Порядок взаємодії із такими особами наведено у наказі Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту «Про затвердження Порядку здійснення соціального супроводу центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді сімей та осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах» №1795 від 25.04.2008 [4].

Виходячи з цього, **метою** нашої статті є проаналізувати особливості організації соціально-педагогічної роботи з особами, які перебували та повернулись із місць позбавлення волі та обґрунтувати процес їх ресоціалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процес підготовки засуджених до звільнення являє собою систему заходів щодо попереднього вирішення питань трудового і побутового влаштування засуджених, передбачаючи їх психологічну, етичну, правову підготовку, надання безпосередньої допомоги у відновленні і розвитку соціально корисних зв'язків засуджених, вирішенні питань їх трудового і побутового влаштування після відбуття покарання.

Зasadничі норми соціальної роботи з ув'язненими закріплені в міжнародному законодавстві. Так в статті 3 «Європейської конвенції про запобігання катуванням чи нелюдському, або такому, що принижує гідність поводженню чи покаранню» (Страсбург, 26 листопада 1987 року) вказано, що відповідно до її положень «ніхто не повинен піддаватися тортурам і нелюдному або принижуючому гідність зверненню або покаранню».

Велике значення при організації діяльності фахівця із соціальної роботи, який займається підготовкою засуджених до звільнення, та їх ресоціалізації, має правове закріплення цієї діяльності. Підготовка засуджених до звільнення законодавчо закріплена в главі 22 кримінально-виконавчого кодексу «Допомога засудженим, таким, що звільняються від відбуття покарання, і контроль за ними» [2].

Адміністрація виправних колоній взаємодіє у вирішенні питань трудового і побутового влаштування осіб, що звільняються з місць позбавлення волі із органами опіки і опікування, закладами охорони здоров'я, освітніми закладами, органами соціального захисту населення, службою у справах дітей, органами місцевого самоврядування, і службою зайнятості населення за вибраним ними місцем проживання.

Організація і здійснення всіх заходів щодо надання допомоги в трудовому і побутовому влаштуванні осіб, що звільняються з виправних колоній, покладається на співробітників групи соціального захисту за участю начальників відділів, психологів, співробітників груп спеціального обліку і інших зацікавлених служб [3].

Підготовка до звільнення осіб, що відбувають покарання у виправних колоніях починається не пізніше, ніж за 6 місяців до закінчення терміну позбавлення волі. Вона включає наступне: проведення бесіди з кожним засудженим, у процесі якої з'ясовується, де ці особи мають намір проживати, працювати або вчитися після звільнення з місць відбуття позбавлення волі; роз'яснення засудженим законодавства про порядок надання їм допомоги у трудовому і побутовому влаштуванні, видачі паспортів і оформлення реєстрації. Одночасно їм роз'яснюється доцільність повернення в місце постійного мешкання і на ті

підприємства, де вони працювали до засудження.

Сам процес звільнення з виправної установи осіб, що відбули покарання, включає наступне: проведення бесіди начальником виправної колонії з особою, що звільняється від відбуття покарання; роз'яснення необхідності дотримання вимог чинного законодавства, недопустимості скоювання нових злочинів, обов'язку прибути до вибраного місця проживання і в 3-х денний термін з'явитися до органів внутрішніх справ для реєстрації (в разі відсутності паспорта – для його здобуття), а також в органи місцевого самоврядування і службу зайнятості для своєчасного влаштування на роботу або навчання [4].

Для забезпечення контролю за своєчасним прибуттям до вибраного місця проживання осіб, що відбули покарання, здобуттям ними паспортів і оформленням реєстрації, а також вирішення питань доцільності постановки на один з видів обліку фахівці із виправних колоній направляють у відповідні державні служби сповіщення і повідомлення про більшість категорій засуджених.

При звільненні з місць відбуття позбавлення волі особі, відносно якої заздалегідь вирішено питання про працевлаштування, видається відповідний лист в службу зайнятості, підприємство або організацію.

При чому, адміністрація виправної установи забезпечує таких осіб проїзними квитками або грошима для оплати проїзду, як правило, до місця мешкання їх до засудження. Якщо особи обирають інше місце проживання, що знаходиться від установи, на відстані, що перевищує дорогу дотримання до колишнього місця проживання, з них стримується різниця вартості проїзду до місця фактичного дотримання [5].

Інвалідів та осіб похилого віку, що не мають дітей відправляють у відповідні заклади державного забезпечення громадян даних категорій, вони забезпечуються квитками до місця знаходження установи.

Окрім цього, на якийсь час необхідний для проїзду до місця проживання, видаються кошти на харчування за встановленими нормами. Хворим, вагітним жінкам, годуючим матерям у дорогу видається набір спеціальних продуктів за призначенням лікаря в межах суми коштів, яка видається звичайним засудженим, при вибутті із місць

позбавлення волі. Звільнені слідує до місця свого проживання, як правило, у власному одязі або у одязі виданому в установі [5].

Після повернення із місць позбавлення волі, особи зобов'язані з'явитись до дільничного інспектора для постановки на облік, та регулярно відвідувати його, для того щоб запобігти майбутнім рецидивам. Із районних відділів кримінально-виконавчої інспекції інформація про таких осіб передається насамперед у центри соціальних служб у справах сім'ї, дітей та молоді або службу у справах дітей (якщо особи не досягли 18 років), для того щоб останні могли надати допомогу у соціалізації в соціумі.

Центр соціальних служб у справах сім'ї, дітей та молоді зобов'язаний проінспектувати сім'ю/особу, для того щоб з'ясувати чи потрібна їй допомога, і якщо потрібна, то яка саме. В разі необхідності, фахівці із соціальної роботи заключають договори про здійснення соціального супроводу осіб, які повернулись із місць позбавлення волі, для того щоб у повній мірі соціалізувати їх у сьогоденному суспільстві.

У процесі здійснення соціального супроводу таких осіб Центри можуть надавати їм ряд наступних послуг: інформаційні, психологічні, соціально-педагогічні, соціально-медичні, соціально-економічні та юридичні послуги.

Під *інформаційними послугами* розуміється надання довідкової інформації про види соціальних виплат якщо сім'я або особа має на них право відповідно до чинного законодавства; надання контактів служб або установ, куди необхідно звернутися по відповідну допомогу; про заклади, які можуть надати послуги, умови отримання соціальних послуг.

Психологічні послуги включають у себе психологічну діагностику, спрямовану на виявлення соціально-психологічних характеристик особистості; надання консультацій з питань психологічного здоров'я та поліпшення взаємин з навколишнім середовищем.

Соціально-педагогічні послуги являють собою планування спільно із сім'єю чи особою заходів та дій щодо покращення її соціального становища, моніторинг виконання запланованих дій.

До комплексу соціально-медичних послуг входить посередництво в здійсненні профілактичних, лікувально-оздоровчих

заходів; консультації з питань збереження і зміцнення здоров'я та інші послуги, що можуть надаватись соціальними працівниками.

Юридичні послуги – надання консультацій з питань чинного законодавства, гарантій та пільг [4].

І нарешті, під *соціально-економічними послугами* ми розуміємо допомогу в залученні додаткових ресурсів для задоволення матеріальних інтересів і потреб сімей чи осіб, що реалізуються у формі сприяння у наданні натуральної допомоги, тощо.

Що ж до неповнолітніх, які звільнились із закладів позбавлення волі, або були виховані там, то дослідник Е.В. Тихая виділяє внутрішні особливості, характерні для всіх них. Ці особливості варто враховувати соціальному працівникові, коли він відвідує таких осіб.

Насамперед, це є емоційна нестабільність, коли найменші подразники викликають раптові зміни настроїв, відмову від діяльності, негативні емоційні реакції та агресію. Так же можна відмітити низький рівень самоконтролю, коли виникають складнощі з вольовою регуляцією власної поведінки, важко подавляються спалахи агресії, які часто закінчуються бійкою. Така некерованість нерідко є причиною осудження. Сюди ж віднесемо і суперечливість самооцінки і рівня домагань незважаючи на невпевненість у своїх інтелектуальних здібностях.

Як показали результати практичної діяльності фахівців із соціальної роботи, такі особи/сім'ї найбільше потребують надання їм комплексу психологічних та соціально-педагогічних послуг. Після повернення із місць позбавлення волі, особливо якщо особа перебувала там тривалий час, їй потрібно відновлювати соціальні зв'язки та відновлювати соціальне положення у суспільстві.

Тому вирішальним у роботі із такими громадянами було оперативно донести інформацію про послуги центру соціальних служб у справах сім'ї, дітей та молоді, і мотивувати їх скористатись ними. У тих із осіб, хто не відмовляється від послуг, спостерігається краща динаміка у подоланні особистісних криз та інтегруванні у суспільство.

Хоча, знову ж таки із спостережень за представниками категорії осіб, які звільняються із місць позбавлення волі, варто

зазначити, що найважливішим фактором у їх ресоціалізації є особистісне прагнення до зміни свого становища в кращий бік. Без цього комплекс послуг, які пропонують фахівці із соціальної роботи не матиме достатньої ефективності.

Сприяти цьому можна так же надсилаючи або доносячи до осіб звернення, які могли б допомогти розібратись їм в собі, та обрати подальший шлях у житті.

А у сільській місцевості, досить важливим фактором успішної соціалізації осіб, які повернулись із місць позбавлення волі, є соціальна робота із громадою села, в яке вони повертаються. Звісно, не потрібно проводити загальні бесіди із усіма мешканцями відразу, але фахівець повинен провести активну просвітницьку роботу із кожним членом громади, особливо, із найближчим оточенням особи, яка повертається.

Хотілось би зазначити, що робота із особами, які повернулись із виправних установ, вимагає у фахівців належного рівня фізичного, психічного та духовного здоров'я.

Проте, не всі здатні тримати себе на належному рівні вимог. Соціальному працівникові слід не забувати про те, що паралельно із роботою по ресоціалізації, йому потрібно не забувати і про своїх колег.

Висновки. Таким чином, соціальна робота із особами, які повернулись із місць позбавлення волі, є важливою частиною діяльності соціальних працівників та соціальних педагогів, як і будь-яких соціальних установ, що стикаються із даною проблематикою. За плечима відповідних фахівців має бути опрацьована солідна правова база, щоб уміло скеровувати процеси соціалізації особи, а також має бути чималий досвід подібної роботи, як роботи із іншими проблемними категоріями населення, так як дана категорія осіб є досить специфічною. І багато у чому саме від соціальних педагогів та соціальних працівників залежить успішність соціалізації осіб, які повернулись із місць позбавлення волі. Оперативність їх діяльності дозволить запобігти повторним рецидивам та допоможе процесам соціалізації особистості.

Література

1. Конституція України. Прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р.
2. Кримінально-виконавчий кодекс України // ВР України. – 2003. – № 3-4. – Ст. 21.
3. Кримінально-виконавчий кодекс України: Науково-практичний коментар / Степанюк А.Х., Яковець І.С. За заг. ред. Степанюка А.Х. – Х.: ТОВ «Одісей», 2006. – 560 с.
4. Наказ Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту «Про затвердження Порядку здійснення соціального супроводу центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді сімей та осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах» №1795 від 25.04.2008.
5. Бандурка А.М. Общая теория социальной адаптации освобожденных от отбывания наказания (правовой и социальной-психологической анализ уголовно-исправительной политики по реабилитации осужденных) / А.М. Бандурка, Г.А. Денисова, В.М. Трубников. – Харьков-Запорожье: НУВД ЗГУ, 2002. – 440 с.

Mulyarchuk V., magistant

Romanyuk I. M., candidate of pedagogical sciences, associate professor

FEATURES OF SOCIAL WORK WITH PERSONS WHO HAVE RETURNED FROM PRISON

The article deals with the nature of work of persons who returned from prison. Deals with key aspects of the social and educational work directly with the categories, their parents and social environment. Characterize the content of the rehabilitation of persons returned from imprisonment.

The process of preparing prisoners for release is a system of measures to address the issues of previous employment and community placement of prisoners in anticipation of their psychological, ethical, legal training, providing direct support for the rehabilitation and development of socially beneficial relations convicts matters of employment and residential placement after sentence.

Social work with individuals who returned from prison, is an important part of social workers and social workers, as well as all social institutions are facing these problems. Behind relevant professionals should be processed solid legal framework to skillfully guide the processes of socialization and should be a great experience of similar work as the work of other groups of the population problem, since this category of people is quite specific. And many respects from social workers and social workers depend on the success of socialization of individuals who returned from prison. The speed of their work will prevent repeated relapses and help the process of socialization.

Keywords: people who returned from prison, social pedagogical work, social rehabilitation, social support.